

Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu
EKİM/ 2018-Bursa

“İBN'ÜL-CEZERİ'NİN ESERLERİNDE MED MERTEBELERİ, ÖLÇÜLENDİRME
TERCİHLERİ VE UYGULAMAYA YANSIYAN HUSUSLAR” BAŞLIKLILİ TEBLİĞİN
MÜZAKERESİ

Ömer BAŞKAN*

Öncelikle genelde sempozyumun özelde de sunulan tebliğın ve deruhte etmeye gayret edeceğimiz müzakerenin hayırlara vesile olması niyaz ederim.¹

Bahusus tebliğı sunan değerli hocamıza teşekkür eder, alana katkılarının artarak devamını temenni ederim. Hepinizin malumu olduğu üzere müzakere; tebliğın önemli yönlerinin yeniden dikkatlere arz edilmesini, katkıya açık taraflarının da mümkün olduğunca tekrar değerlendirilmesini sağlamaya yönelik bir çalışmadır. Başka bir söylemeyle sunulan tebliğın alana sağlayacağı katkının taçlanması, müzakere sürecinin yegâne amacıdır.

Bu amaca matuf kaleme alınan müzakere; iki aşamalı bir değerlendirme çerçevesi üzerinden arz edilmeye çalışılacaktır. Birinci aşamada sunulan tebliğ metni öncelikle formel yönü itibariyle değerlendirilecek, bilâhare bu değerlendirmeden ede edilen sonuçlar da dikkate alınarak ilgili metnin mefhum/içerik analizine yoğunlaşılacaktır.

1- Formel Açıdan Tebliğın Müzakeresi

Formel açıdan incelendiğinde tebliğde başlığı ve girişi itibariyle yapılan sınırlandırmalardan hareketle İbn Cezeri merkezli bir okuma üzerine inşa edileceği açık şekilde ifadesini bulmuşken ilerleyen satır, sayfa ve dahi alt başlıklarda bu mihver/merkez fülûlaşmış görünmektedir. Nitekim belli bir aşamadan sonra tartışma ve tespitler mutlak anlamda fuveykal kasr vb. terimlerle inşa edilen üç elifçilerle beş elifçilerin Tûl ve diğer vecihleri ne kadar süreyle okudukları hususuna inhisar etmiş görünmektedir. Başka bir ifadeyle, belli bir aşamadan sonra tebliğın temel meselesi; fuveyka't-tevassut ve fuveyka'l- kasr vb. terimler ve ifade ettikleri ön görülen zaman değerleri üzerinden uç veren yeni med sistematüğını İbn Cezeri'nin eserleri başta olmak üzere pek çok eserden aktarılan bilgilerle temellendirme çabası olarak tebeyyün etmektedir. Binaenaleyh tebliğ formel olarak; ana başlığının işaret ettiğı sınırları aşan iki merkezli, iki odaklı , dolayısıyla başlık içerik uyumu açısından en azından tartışmaya müsait bir görünüm arz etmektedir.

2. Muhteva Açısından

Muhteva açısından ise tespit edilen problemler şu şekilde sıralanabilir:

---

*Doç. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi; Associate Professor, Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Bolu/Turkey. (omerbaskan@ibu.edu.tr).

Tebliğ; özellikle ferî medlerden bazılarının mertebeleri sadedinde yüzyıllara şamil yerleşik anlayışı ve uygulamayı aşan yeni bir sistematik teklif etmektedir. Bu teklif; indirac usulüyle icra olunan aşera ya da takrib vücûhatı bağlamında derecelendirilen farklı imamların farklı sürelerle icra ettikleri özellikle tûl vecihlerini süre karşılıkları itibariyle eşitleyen bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yaklaşım kavramsallaştırılırken, “üç elif ekolü”, “beş elif ekolü”, “fuveyka’l-kasr”, “fuveyka’t-tevassut” gibi klasik kaynaklarda karşılıkları tespit edilemeyen yeni ıstılahlar önerirken bir taraftan da bu ıstılahlara kesiştiği oranda mertebeteyn, merâtib-i erbaa gibi yerleşik sistemin terimlerine de sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Yanı sıra bu teklifin muhteviyatının temellendirilmesi sadedinde İbnü’l-Cezeri merhumun muhalled eserleri özellikle de en-Neşr’i başta olmak üzere pek çok klasik ve modern kaynağa atıfta bulunulmakta, bazı hüküm cümleleri ve temel kabuller bu kaynaklardan aktarılan bilgilerle refere edilmektedir. İlgili teklif şu şekilde özetlenebilir:

Sayın yazar sunulan tebliğinde muhtevadan da net olarak anlaşılacağı üzere; muasır bazı teliflerdeki kavramsallaştırma ve tespitler üzerinden teşkil edildiği düşünülen yeni bir med ölçülendirme sistemini temellendirmeyi amaçlamıştır. Buna göre süreç içerisinde özellikle de uygulama düzeyinde mevzubahis sistemi merkeze alan; klasik kaynaklarda ferî medlerin mertebelerini ölçülendirme ve bunların ifade edilmesi sadedinde lafzî düzeyde karşılık bulmuş teorik ihtilafın giderek asla tekabül eden ve pratiğe yansıyan bir ihtilafmış gibi anlaşılmasını engellemek amacına matuf iki ekol belirginleşmiştir. Bu ekoller “üç elif ekolü”, ile “beş elif ekolü” olarak tanımlanabilir. (Bkz. Tebliğ, s. 16-17.)

Ne var ki bu sistemin ne tür bir ittifaka medar olduğu, özellikle tedrisatta problem arz eden hangi tür ihtilafı halle kavuşturduğunu net olarak tespit edebilmek, mevzubahis “her iki ekolün de elif ölçüsünü değerlendirmedeki yaklaşımlarını netleştirmeye ve konuyu ona göre değerlendirmeye bağlıdır. (Bkz. Tebliğ, s. 17.) Aksi takdirde son dönemde yazılan telifatta sıkça karşılaşılmaya başlanılan med sürelerinin ne kadar zamana karşılık geldiklerine dair yapılan eşitlemelerdeki yanlışların/yanlış değerlendirmelerin anlaşılıp düzeltilebilmesi mümkün görünmemektedir. Keza klasik kaynaklarca da desteklenen bu yeni sistemin kurduğu denklemdeki eşitlik hem tedrisat birliğinin sağlanabilmesi hem de sahadaki öğretici ve öğrencilerin ilgili süreleri net olarak kavrayabilmeleri açısından da hususi önemi haizdir. (Bkz. Tebliğ, s. 2,3,17,22.)

Mevzubahis teoriye göre; “aslî med üzerine ilâve edilen ana mertebeler için iki harekeye eş değerde olan elif ölçüsünü takdir eden anlayışı temsil eden "üç elif ekolü" genellikle mertebeteyn tariki uygulayıcıları olup, en uzun med birimi olan tûlü üç elif ile sınırlandırılır.” (Bkz. Tebliğ, s. 17.) Dahası bu ekolün bakış açısında, “elif miktarı her zaman iki harekelik bir süreye eşit olup medlerin derecelendirmesi de bu temel ölçü üzerinden takdir edilir. Kurulan bu denkleme/eşitliğe göre mertebeteyn vücûhatı bağlamında elif-hareke değerleri şöyle gerçekleşir:

Kasr = Bir Elif= İki Hareke; Tevassut = İki Elif = Dört Hareke; Tûl = Üç Elif = Altı Hareke (Bkz. Tebliğ, s. 17-18.)

Bu ekole mensup addedilen bazı imam ve ravilerin meratib-i erbaa sistematüğinde yer alan ara med vecihlerini de naklettikleri gerçeğı karşısında ise sayın Tebliğ Yazarı'nın izahı şu cümlelerde makes bulmuş görünmektedir: “Üç elif ekolüne mensup olan edâ ehli, bazı imam ve râvilerin kasr ve tevassut arasındaki mertebeleri kullanmaları nedeniyle uygulamada meratib-i erbaaya ihtiyaç duyarlar ve buna göre ölçüleri ayarlarlar. Ana ve ara mertebelerin elif ve hareke karşılıkları ise şöyle gerçekleşir:

Kasr: Bir elif (iki hareke); 1. Fuveyka'l-kasr: Bir buçuk elif (üç hareke); 2. Tevassut: İki elif (dört hareke); 3. Fuveyka't-tevassut: İki buçuk elif (beş hareke); 4. Tûl: Üç elif (altı hareke)” (Bkz. Tebliğ, s. 18.)

Beş Elif Ekolü olarak özelleştirilen diğer ekol ise “Aslî med üzerine ilâve edilen her mertebe için bir harekeye eş değerde olan elif ölçüsünü takdir eden anlayış olarak tanımlanabilir.” (Bkz. Tebliğ, s. 19.) Nitekim bu ekolün anlayışına göre “kasr mertebesi ölçüsü, aynen üç elif ekolünde olduğu gibidir. Fakat fer'î medlerde ölçü takdiri kasır mertebesinden farklı olup her mertebe diğerinden bir hareke ölçüsüyle ayrışır.” (Bkz. Tebliğ, s. 19.) Yani “Beş elif ekolünde "*elif miktarı*” olarak telaffuz edilen ölçünün reel değeri, bir harelilik bir sürenin karşılığı olmuş olur.” (Bkz. Tebliğ, s. 19-20.) “Beş elif ekolünü benimseyenler uygulamalarda mertebeteyni, yaygın olarak da erbaa meratibi tercih ederler. Buna göre aslî med ve mertebeteynde elif-hareke karşılıkları şöyle gerçekleşir:

Mertebeteyne Göre:

Kasr = 1 Elif= 2 Hareke; Tevassut= 3 Elif= 4 Hareke; Tûl=5 Elif=6 Hareke

Meratib-i Erbaaya Göre:

Kasr = 1 Elif= 2 Hareke; Fuveyka'l-kasr=2 Elif =3 Hareke; Tevassut= 3 Elif= 4 Hareke; Fuveyka't-tevassut=4 Elif=5 Hareke; Tûl=5 Elif=6 Hareke (Bkz. Tebliğ, s. 20-21.)

Görüldüğü üzere bu denklem/eşitlik sayesinde; “iki ekol arasındaki ihtilâfın sadece lafzî/teorik düzeyde olduğu yani ıstılah tercihindan kaynaklandığı, eşitlemenin nirengi noktasını teşkil eden hareke karşılıkları baz alındığında ise aynı değerlerin öngörüldüğü gayet açık bir durumdur. Gerek teorik düzeyde varmış gibi anlaşılan birçok ihtilaf gerekse pratik düzeyde karşılaşılan pek çok sorun böylece nihai çözümüne kavuşmuş olacaktır. (Bkz. Tebliğ, s. 21.)

Kaba hatlarıyla gerekçesini ve ana çerçevesini bu şekilde ifade edebileceğimiz mevzubahis yeni teori oluşturulurken başlangıçta da ifade edildiği üzere yeni ıstılahların ve ölçülendirmelerin hayat verdiği yeni bir kavramsallaştırma da söz konusudur. Bu yeni ıstılahlar şunlardır: “üç elif ekolü”, “beş elif ekolü”, “fuveyka'l-kasr”, “fuveyka't-tevassut”. Keza bu kavramsallaştırmayı teorik olarak tamamlayan ve hareke ölçüsünü temele alan yeni bir ölçülendirme sistematüğü de doğal olarak söz konusudur.

Ne var ki ne önerilen yeni ıstılahlar ne de bu ıstılahların mantıki uzantısı olan ve teoriyi tamamlamak üzere ön görülen hareke ölçüsü temelli süre takdirleri en azından klasik kaynaklarca desteklenemeyecek bir çerçeve arz etmektedir. Söz gelimi teorinin nirengi noktasını teşkil eden ne “üç elif ekolü” ne de “beş

elif ekolü” terimlerine hiçbir klasik kaynakta rastlanılmamıştır. Keza sayın tebliğ yazarının yer verdiği tasvirler oldukça fulü bir alana gönderme yaptıklarından bu ekollerin kimlerden müteşekkil oldukları, müstakil vecih, anlayış ve perspektifleri vb. ne ilişkin açıklayıcı hiçbir veri elde edilememiştir. Çok genel düzeyde ve dahi yerleşik düzeydeki bazı ıstılahlarla da ilişki kurularak yer verilen bazı nitelikler ise meselenin anlaşılmasına katkı sağlamadıkları gibi yerleşik kalıplarla düşünecek dimağların daha da karışmasına sebep teşkil edecek kadar soyut tasvirler içermektedir.

Söz gelimi sayın yazar, ihdas ettikleri üç elif ekolünü “genellikle mertebeteyn tariki uygulayıcıları olup, en uzun med birimi olan tûlü üç elif ile sınırlandırmak” temel vasfıyla tavsif etmektedir. (Bkz. Tebliğ, s. 17.) Ne var ki bu tespit birkaç satır sonra yer verilen “üç elif ekolüne mensup olan edâ ehli, bazı imam ve râvilerin kasr ve tevassut arasındaki mertebeleri kullanmaları nedeniyle uygulamada meratib-i erbaaya ihtiyaç duyarlar ve buna göre ölçüleri ayarlarlar.” tasviriyle (Bkz. Tebliğ, s. 18.) kadim sistemin kalıplarıyla düşünen bir dimağı içinden çıkılmaz bir karışıklığa sevk edecek derecede fulûlaşmaktadır. İlk cümleyi değerlendiren biri “üç elif ekolü mertebeteyn tariki uygulayıcılarıdır.” şeklinde kesin bir çıkarım yapmışken birkaç satır sonra ikinci cümleyi okuyunca “içlerinden bazıları meratib-i erbaacı demekki” şeklinde ifadelendirilebilecek bir taaccübü/şaşkınlığı yaşamak durumunda kalacaktır. Dahası biraz mevcut bilgilerini yoklayıp merâtib-i erbaa ve mertebeteyn ayırımlarının ciddi bir aşama kesbedildikten sonra tedrisat süresinde iktisâr amaçlı ve dahi her bir unsuru klasik kaynakların verileriyle birebir desteklenebilecek bir tedris yöntemine denk geldiğini bu tedris çerçevesi üzerinden her ikisinde de müşterek yer alan imamlar ve vücuhatları arasında bir ayırım yapılamayacağını hatırlayınca durum daha da sıkıntılı bir hal alacaktır. Aynı tespitin sayın yazarın kavramsallaştırıp tanımladıkları “beş elif ekolü” terimi için de aynen geçerlidir.

Bu iki fulü kavramın sebep oldukları anlama zorluğuna bir de mantuki uzantıları sadedinde ön görülen süre takdirleri eklenince zihinde beliren sorular daha da çoğalmaktadır. Dahası tebliğ dahilinde bu sorulara açık seçik cevap bulunamadığı gibi cevap sadedinde klasik kaynaklardan aktarılan bilgilerle de çoğu zaman meselenin özülüyle bir ilişki kuramamakla yüz yüze kalındığında mevzubahis teorinin kaynaklarca desteklenemeyecek bir teori olduğu kadar yeni ihtilaflara yeni problemlere gebe bir teori olduğunu ifadelendirmekten başka çıkar yol kalmamaktadır.

Şöyle ki; sayın yazar kadim sistemdeki elif ölçüsünü merkeze alan 5 dereceli med sistematığının ana mertebelerini ifadelendirmek üzere cari olan Tûl, Tevassut, Kasr terimlerine bazı imamların naklettikleri ve tedrisat sisteminde karşılıkları olan elif ölçüsüyle temsil bulmuş ara med ölçülerini ifadelendirmek üzere iki yeni ıstılah istihdam etmektedir. “Fuveyka’l-kasr”, “Fuveyka’t-tevassut.” Bu ıstılahların da sayın müellifin referans verdikleri dahil – sadece Muhammed Emin Efendi’nin Süleymaniye Kütüphanesindeki yazma halinde bulunan Zuhru’l-Erif’inden Türkçe olarak aktarılan ibarelerin orijinali görülememiştir. Dolayısıyla eğer bu önerilen ıstılahlar Türkçe olarak aktarıldığı üzere aynıyle bu eserde

mevcutsa bu kaynak istisna tutulabilir-(İlgili aktarım ve dipnotu için bkz. Tebliğ, s. 9) taranan hiçbir kadim kaynakta bulunmadığını ifade etmek elzemdir. Ne var ki yazar tarafından önerilen bu iki ıstılaha ve belli düzeylerde ön görülen özellikle de buçuklu elif cinsinden eşleştirmelere, en-Neşir başta olmak üzere özellikle medd-i munfasıl bahislerinde yer verilen “فَوْقَ الْقَصْرِ قَلِيلًا، وَقُدِّرَتْ بِالْفَيْنِ، وَبَعْضُهُمْ بِالْفِ وَنَصْفٍ”،² “وَهِيَ: مَا فَوْقَ الْقَصْرِ”³ “وَذَكَرَ أَبُو الْقَاسِمِ بْنُ الْفَخَّامِ الصَّقَلِيُّ مَرَاتِبَ غَيْرِ الْقَصْرِ، وَهِيَ الْمُتَوَسِّطُ، وَقَوْفُهُ قَلِيلًا، وَقَوْفُهُ”³ şeklindeki ibarelerden bir nebze olsun bir temel sağlama imkanı var gibi gözükmekte ise de ilgili ıstılahların hareke cinsinden ifade ettikleri değerleri temellendirmek mümkün görünmemektedir. Dahası bu değerleri kadim kaynaklardan delillendirme imkanı olmadığı gibi hem salt değer düzeyinde hem de aralarında mevcut olması gereken matematiksel oranları itibariyle de bir kıstasa oturtturabilmek gerçekten zor görünmektedir. Şöyle ki; Üç Elif Ekolüne göre 1 Elif=2 Hareke iken Beş Elif Ekolüne sıra gelince kasr dışındaki mertebelerde hangi klasik bilgiye, formüle, hesaba ya da aksiyoma göre 1Elif=1 Hareke olarak eşitlenebilir? Bu soru(n) Sayın yazarın cevap vermesi gereken en temelli soru(n) olarak ortadadır. Keza varsayalım ki öyle olsun bu yeni teoriye göre; kadim sistematikteki Hişam ile İmam-ı Hamze'den nakledilen gerek meratib-i erbaa gerekse mertebeteyn vücūhatı icra edilsin biri 3 elif diğeri 5 elifle telaffuz edilmesi gereken iki farklı Tul vecihi nasıl icra edilecektir? Ve aralarındaki fark nasıl tebeyyün edecektir? Biraz önce de vurgulandığı üzere tebliğ çerçevesinde şekillenen bu ve benzeri sorular ortadadır.

Tebliğ çerçevesinde beliren bir diğer sorun ise tebliğde sunulan teze temel teşkil eden bazı alıntıların atfı yapılan klasik kaynaklardaki anlam alanını aşan bir veçhile istihdam edilmesi sorunudur. Şöyle ki sayın yazar teorisini temellendirebilmek adına İbn Cezerî merhumun eserleri başta olmak üzere pek çok farklı kaynaktan bilgi aktarmaktadır. Bu olması gereken gayet doğal bir durumdur. Ne var ki bu doğal işleyişte doğal olmayan durum ise yapılan alıntılar ve üzerine bina edilen beyanlarla alıntı yapılan yerlerdeki açıklamaların/izahların zaman zaman tevili kabil olmayacak derecede farklılık arz ediyor olması sorunudur.

Tabi ki bu değerlendirme de haddi zatında müzakerecinin gözünden yapılan indî bir değerlendirme olarak okunabilir. Bu takdirde yapılması gereken bu iddianın ilgili alıntılar ve aslı ibarelerin karşılaştırıldığı bir düzlemde dikkatlere arz edilerek takdirin haziruna/okuyucuya bırakılmasıdır. Binaenaleyh bu aşamada özellikle tebliğin temel iddialarını desteklemek üzere yer verilen ancak orijinal bağlamında sayın tebliğci hocamızın değerlendirdiğinden farklı bir çerçeve arz ettiğini düşündüğümüz birkaç örneği mukayeseli bir inceleme eşliğinde sıralamak önem arz etmektedir:

ÖRNEK 1: el-İşbâ' ile et-Tûl Eşitlemesi

“Medd-i لازمın İbnü'l-Cezerî'nin de dâhil olduğu cumhur kanaatine göre en kuvvetli etkiye sahip olan sükûn-u لازم sebebiyle oluşması, tûl/işbâ' ile ölçülendirilmesi üzerinde kurranın ekserisi arasında ittifak oluşturmuştur.” (Tebliğ, s. 6.) ifadeleriyle yer verilen bu vurgulu eşitleme yazarın bilahare tebliğinin

²İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, c. I, s. 318.

³İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, c. I, s. 320.

⁴İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, c. I, s. 318.

temel iddiası çerçevesinde sunacağı 3 Elif/5 elif=6 Hareke denkleminin delillerinden biri olarak öne sürülmektedir. Bu yüzden olsa gerek tebliğde yeri geldikçe nazara verilen bir eşitleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eşitlemeye göre İbn Cezeri de dahil olmak üzere pek çok üstadın da ifadelerine atıfla et-tûl ve el-işba kavramları aynileştirilmekte; dahası mertebeteğine göre üç elif, meratibi erbaaya göre ise 5 elif karşılık takdir edilmekte dahası iki farklı vecihi ifade eden Tûl telaffuzları hareke cinsinden 6 hareketlik bir süreye eşitlenerek en azından süre karşılıkları itibariyle de olsa tek bir vecihe tahvil edilmektedir. (Tebliğ, s. 7)

İbn Cezeri merhum ise el-İşbâ‘ terimiyle hususileştirdiği telaffuz biçimini bir ıstılah olarak yazarın da atıf yaptığı en-Neşr’inde Medd-i Muttasıl’ın mertebelerine dair yer verdiği şu cümlesinde⁵ dile getirir:

وَاحْتَلَفُوا عَلَى كَمْ مَرْتَبَةٍ هُوَ؟ فَذَهَبَ أَبُو الْحَسَنِ طَاهِرُ بْنُ عَلِيٍّ، وَالْحَافِظُ أَبُو عَمْرٍو الدَّانِيُّ وَأَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ بَلِيَمَةَ وَأَبُو جَعْفَرِ بْنِ الْبَادِشِ، وَغَيْرُهُمْ إِلَى أَنَّهَا أَرْبَعٌ مَرَاتِبٌ: إِشْبَاعٌ، ثُمَّ دُونَ ذَلِكَ، ثُمَّ دُونَهُ، ثُمَّ دُونَهُ، وَلَيْسَ بَعْدَ هَذِهِ الْمَرْتَبَةِ إِلَّا الْقَصْرُ، وَهُوَ تَرَكَ الْمَدَّ الْعَرَضِيَّ

Bu ifadeye göre, Kasr hariç medd-i muttasılın mertebelerini ifade eden dört mertebe tadâd edilmekte, işba en yüksek mertebe olarak mevkilendirilmektedir. Kasr 1 eliflik süreyi ifade ettiğine göre dört elif ilaveyi gerektiren en üst seviyeyi ifade eden İşbanın ise 5 elife tekabül eden mertebeyi ifade ettiği kesindir. Bununla birlikte İbn Cezeri’nin farklı pek çok yerde terim olarak değil de kelime düzeyinde gerek sıfat gerekse hal olarak ilgili ıstılahla aynı kökten türetilmiş mesela “müşbean” gibi kelimenin başka türevlerini de kullandığı vakiadır.⁶ Ama belirtildiği üzere bu tarz kullanımlarda ıstılah olarak mutlak bir kullanım değil yapılacak meddin temkinü’l medden farklılık arz edecek seviyede dolu dolu yapılması en kamil şekilde tatbik edilmesi anlamını salık veren hal ya da sıfat kullanımları söz konusudur. Bu kapsamda verilebilecek en net misallerden biri İbn Cezeri merhumun Medd-i Lazım’ın meddinin ölçüsü sadedinde kurranın ittifakı kaydıyla yer verdiği şu cümlesindeki kullanımdır:⁷

وَأَمَّا الْمَدُّ لِلْسَّاكِنِ الْأَلْزَمِ فِي قِسْمِيهِ، وَيُقَالُ لَهُ أَيْضًا الْمَدُّ الْأَلْزَمُ إِمَّا عَلَى تَقْدِيرِ حَذْفِ مُصَافٍ، أَوْ لِكَوْنِهِ يَلْزَمُ فِي كُلِّ قِرَاءَةٍ عَلَى قَدْرِ وَاجِدٍ، وَيُقَالُ لَهُ أَيْضًا: مَدُّ الْعَدْلِ؛ لِأَنَّهُ يَغْدُلُ حَرَكَةً. فَإِنَّ الْقُرَاءَةَ يُجْمَعُونَ عَلَى مَدِّهِ مُشْتَبَعًا قَدْرًا وَاجِدًا مِنْ غَيْرِ إِفْرَاطٍ، لَا أَعْلَمُ بَيْنَهُمْ فِي ذَلِكَ جَلًّا سَلْفًا وَلَا خَلْفًا، إِلَّا ...

İlgili cümlede de net olarak görüleceği üzere ibaredeki müşbean kelimesi medd-i lazımın meddinin temkinül med seviyesinin üstünde bir seviyede icra edilmesi yönünde kurranın ittifakına dikkat çekmektedir. Ancak bu dolu dolu med ifadesi “ifratsız bir biçimde” kaydıyla tahsis edilmiştir. Bu tahsisin bir satır sonra aktarılan şu ifadeyle birlikte değerlendirilmesi müşbean kaydının 4 eliflik bir süreyle okunması yönünde bir vurguyu dillendirdiği açıklık kazanacaktır. Bu takdirde Temkinü’l-med seviyesi üç eliflik süreyi deyimlemektedir. Nitekim ilgili ibare⁸ şu şekildedir:

وَالْقُرَاءَةُ مُخْتَلِفُونَ فِي مِقْدَارِهِ، فَالْمُحَقِّقُونَ يَمُدُّونَ عَلَى قَدْرِ أَرْبَعِ أَلْفَاتٍ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُدُّ عَلَى قَدْرِ ثَلَاثِ أَلْفَاتٍ

⁵ Ebu’l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, en-Neşr fi’l-Kıraâti’l-Aşr, İşrâf: Ali Muhammed Dabbağ, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, c. I, s. 316.

⁶ Örnek kullanımlar için bkz. İbnü’l-Cezerî, en-Neşr, c. I, s. 314-315, 317,328,29,331,332.

⁷ İbnü’l-Cezerî, en-Neşr, c. I, s. 317.

⁸ İbnü’l-Cezerî, en-Neşr, c. I, s. 317.

Keza pek çok açık kullanımdan da temellendirilebileceği üzere medler bahsinde işbanın, temkinin bir üst mertebesi, yani temkinle yapılan medden daha ziyadeli bir uzatma biçimini ifade ettiği açıktır. Klasik ya da önemli muasır eserlerde bizzat kavramsal düzeyde de gözetildiğine şahit olunabilecek bu ayırım, sözgelimi İbn Cezerî merhumun dilinde de net olarak yer verilen bir ayırımdır. Nitekim üstad medd-i muttasılın mertebelerine ilişkin sürdürdüğü analizinde bu ayırımı şu şekilde ifadelendirir⁹:

وَفَوْى كَلَامِ أَبِي الْحَسَنِ بْنِ بَلِيمَةَ فِي تَلْخِيصِهِ تُعْطِيهِ، وَالْأَجْذُونَ مِنَ الْأَيْمَةِ بِالْمُصَارِ عَلَى خِلَافِهِ. نَعَمْ، اخْتَلَفَتْ آرَاءُ أَهْلِ الْأَدَاءِ مِنْ أَيْمَتِنَا فِي تَعْيِينِ هَذَا الْقَدْرِ الْمُجْمَعِ عَلَيْهِ، فَالْمَحَقَّقُونَ مِنْهُمْ عَلَى أَنَّهُ الْإِشْبَاعُ، وَالْأَكْثَرُونَ عَلَى إِطْلَاقِ تَعْيِينِ الْمَدِّ فِيهِ،

Bu ifadelerin devamında yer verilen temkînü'l-meddin hangi mertebeye denk geldiğine yönelik izah çerçevesinden¹⁰ net olarak anlaşıldığına göre ise temkînü'l-med tevassutun fevkinde ama en üst mertebenin bir altında bir konum arz etmektedir. Yani temkinü'l-med medd-i muttasıl bağlamında da dört eliflik bir süreyle okunulması gereken en üst mertebenin bir altındaki mertebeyi ifadelendirmektedir. İki kavramı kavramsal düzeyde birbirinden ayırarak değerlendiren benzer bir ayırım çağımızın önemli üstadlarından Gânim Kaddurî'l-Hamed tarafından da nazara verilmiş bir husuttur.¹¹

Binaenaleyh yazarın tebliğinde yer verdiği “İbnü'l-Cezerî, medd-i lazımların ifratsız tül ölçüsüyle uzatılması hususunda kurra arasında icmâ olduğunu ve öteden beri aralarında bir ihtilâfın kaydedilmediğini belirtmektedir. Ayrıca Neşr'inde: Muhakkik âlimlere göre medd-i lazımların ölçüsünün işbâ' olduğu açıklık kazanmaktadır.” Şeklinde aktarılan (Bkz. Tebliğ, s. 6.) aynı ibarelere yaslanan tespitleri tartışılır bir bu durum arz etmektedir. Başka bir ifadeyle en azından Neşri'ndeki ifadeleri bağlamında İbn Cezerî'nin dilinde el-İşba'nın ifratsız tülü ifade ettiğine ilişkin bir eşitlemenin yapılamayacağını, sayın tebliğcinin bu bağlamda öne sürdüğü الْمَدِّ لِسَاكِنٍ vb. ifadelerdeki kullanımların ıstılahi bir kullanıma delalet etmediği¹², İbn Cezerî'nin dilinde bir terim olarak mutlak manada kullanılan İşba ifadesinin ise medd-i muttasıl ve

⁹ İlgili ayırım için bkz. İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, c. I, s. 318.

¹⁰ İlgili ayırım için bkz. İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, c. I, s. 318. İbn Cezerî'nin yer verdiği izah çerçevesi şu şekildedir:

وَالْأَكْثَرُونَ عَلَى إِطْلَاقِ تَعْيِينِ الْمَدِّ فِيهِ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: هُوَ دُونَ مَا مَدَّ لِلْهَمْزِ، كَمَا أَشَارَ إِلَيْهِ الْأَسْتَاذُ الْعَلَامَةُ أَبُو الْحَسَنِ السَّخَاوِيُّ فِي قَصِيدَتِهِ بِقَوْلِهِ وَالْمَدُّ مِنْ قَبْلِ الْمَسْكُونِ دُونَ مَا ... فَدُ مَدَّ لِلْهَمْزَاتِ بِاسْتِيقَانٍ يَعْنِي أَنَّهُ دُونَ أَعْلَى الْمَرَاتِبِ وَفَوْقَ النَّوَسِطِ، وَكُلُّ ذَلِكَ قَرِيبٌ.

¹¹ İlgili kavramsallaştırma için bkz. Gânim Kaddurî el-Hamed, ed-Dirâsâtü's-Savtiyye Inde Ulemâi't-Tecvîd, Dâru Ammâr, 2007, s. 441.

¹² Tebliğ Yazarının atf yaptığı beyit ve açıklaması ilgili eserde şu ibarelerle yer almaktadır: فاقرأ كلهم على مده مشبعا على مرتبة واحد. İlgili beyit ve açıklaması sadedinde yer verilen mevzubahis ibare için bkz. Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr, thk. Enes Mehre, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2011, s. 75. Dahası tebliğ yazarının bu ifadesinden hareketle “Bu beyiti oğlu Ahmed b. Muhammed b. el-Cezerî (İbnü'n-Nazım) (ö. 835/1427) Tayyibe Şerhinde açıklarken şöyle der: “Sükûn-u lazımlar ile oluşan medde bütün kurra tek mertebeye uygulamış ve işbâ' yapmışlardır.” hükmünü bizzat kendisine isnad ettiği (Bu isnad için bkz. Tebliğ, s. 6.) İbn Nazım'ın ibarelerinden el-İşba terimini değil babasının da değişik vesilelerle meddin dolu dolu oluşunu ifade eden müşbean hal ifadesini istihdam ettiği açıktır. Dolayısıyla mevzubahis ibareden de en azından bütün kurranın işba ile okuduğuna dair bir hükmün çıkarılması pek mümkün görünmemektedir. Dahası İbn Nazım'ın bu açıklamasından iki sayfa öncesinde yer verdiği et-Tul teriminin tanımı meseleye farklı bir boyut katar. Şöyle ki; sayın tebliğ yazarı birkaç yerde “Bu sıralamada işbâ' ile ifratsız tül terimlerinin aynı maksatla kullanıldığını net olarak görmekteyiz.” şeklinde açık tespitlere yer verir. Aşağıda verilen ibareden de anlaşılacağı üzere eğer bir eşitleme yapılacaksa bu eşitlemenin et-Tul=İşba bi'l-İfrat= 5 Elif şeklinde olması gerekir: الطول عبارة عن إشباع المد من إفراط وهو Binaenaleyh sayın yazarın yaptığı gerek tul=işba gerekse işba=ifratsız tul şeklindeki eşitlemelerin tutarlılıkları en azından tartışmalı görünmektedir. Tanımlama için bkz. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, s. 72.

medd-i munfasılın mertebelerinin en üst seviyesini ifade eden 5 eliflik süreyi tabir ettiği açıktır. Nitekim İbn Cezeri'nin Medd-i Munfasılın mertebeleri bağlamında yer verdiği uzun pasajdaki mutlak kullanımı¹³ bu tespiti olabildiğince açık hale getirecek bir hususiyet arz etmektedir:

وَأَخْتَلَفُوا فِي تَعْيِينِهَا، وَذَكَرَ أَبُو عَمْرٍو الدَّائِي فِي تَيْسِيرِهِ، وَمَكِّي فِي تَبْصِرَتِهِ، وَصَاحِبُ "الْكَافِي"، وَ"الْهَادِي" وَ"الْهَدَايَةِ" وَ"تَلْخِيصِ الْعِبَارَاتِ"، وَأَكْثَرُ الْمَغَارِبَةِ، وَسَبَّطُ الْخَيَّاطِ فِي مُبْهَجِهِ، وَأَبُو عَلِيٍّ الْمَالِكِيُّ فِي رَوْضَتِهِ، وَبَعْضُ الْمَشَارِقَةِ - أَنَّهَا أَرْبَعَةٌ، وَهِيَ: مَا فَوْقَ الْقَصْرِ، وَفَوْقَهُ وَهُوَ التَّوَسُّطُ، وَفَوْقَهُ، وَالْإِشْبَاعُ،

ÖRNEK 2: "el-Muhakikun=Muhakkik Alimler" Eşitlemesi

Sayın Yazar bu eşitlemeye; bazı görüşlerini temellendirme saikiyle en-Neşir'den tırnak içinde alıntılacağı şu bilgiyi aktarırken yer vermektedir: "Muhakkik âlimlere göre medd-i lazım ölçüsünün işbâ'olduğu açıklık kazanmaktadır." (Bkz. Tebliğ, s.6) Aktarılan ibarenin orijinal hali¹⁴ ise şu şekildedir:

فَالْمَحْفُوقُونَ مِنْهُمْ عَلَى أَنَّهُ الْإِشْبَاعُ، وَالْأَكْثَرُونَ عَلَى إِطْلَاقِ تَمَكِينِ الْمَدِّ فِيهِ

Görüldüğü üzere ibare "Muhakkik Alimler" şeklinde çevirmeye/anlaşılmaya imkan tanımaktadır. Amma velakin Neşir'in farklı yerlerinde de var olmakla birlikte bu ibareden birkaç satır sonra yer alan aşağıdaki cümlede¹⁵ yer verilen açık tasrih "el-Muhakkikun" ifadesinin en azından en-Neşir düzeyinde "el-Hadirun"un karşısı olan tahkik usulünü benimsemiş kurra-i kiramı deyimlediği oldukça net bir husustur.

فَالْمَحْفُوقُونَ عَلَى قَدْرِ أَرْبَعِ أَلْفَاتٍ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُدُّ عَلَى قَدْرِ ثَلَاثِ أَلْفَاتٍ، وَالْحَادِرُونَ يَمُدُّونَ عَلَيْهِ قَدْرَ أَلْفَيْنِ،

Binaenaleyh sunulan tez bağlamında yer verilen iddialı bir hüküm cümlesini teyiden yapılan bir alıntıda gözden kaçmaması gereken bu tasrih gözden kaçırılmış görünmektedir.

ÖRNEK 3:

Sayın yazarın "üç elif ekolü" ayırımıyla verdiği ekolü temellendirirken Mekki b. Ebi Talib'in Temkinü'l- Med isimli eserinden bir alıntıya yer verir: Alıntı şu şekildedir: " son dönem tecvid ve kıraat eserlerinin hemen hemen tamamı, en uzun med birimi olan tülü üç elif ile sınırlandırılır. **Mekkî b. Ebî Talib şöyle der:** "Kaynaklarda med ölçüleri bir elif, iki elif ve üç elif miktarları ile takdir edilmiştir. Bu tercih öğrencilerin kavrayışını kolaylaştırmak içindir." (Bkz. Tebliğ, s. 17.) Halbuki alıntıda sadece bir cümlesine yer verilen orijinal pasajda ise med ölçülerinin asla hakiki bir ölçüyle karşılanamayacağına ilişkin vurgulu bir tespit söz konusudur.¹⁶ Yani sayın yazarın ilgili aktarımı rabt ettiği bağlam ile orinal metindeki bağlam oldukça farklı görünmektedir.

¹³ İbnü'l-Cezeri, en-Neşir, c. I, s. 319. (Aktarılan ibarenin birkaç satır yukarısında yer verilen ، فَلَمْ يَذْكُرُوا فِيهِ مِنْ سِوَى الْقَصْرِ غَيْرَ مَرْتَبَتَيْنِ، ifadesindeki "kasr vecihi dışında" kayıtlarının dikkate alınarak okunması hususi önem arz etmektedir.)

¹⁴ İbare için bkz. İbnü'l-Cezeri, en-Neşir, c. I, s. 317.

¹⁵ İlgili ibare için bkz. İbnü'l-Cezeri, en-Neşir, c. I, s. 318.

¹⁶ Orijinal metin ve bağlamı için bkz. Mekki b. Ebî Talib el-Kaysî, Temkinü'l-meddi fi âtâ ve âmene ve âdeme ve şibihî, thk: Ahmed Hasen Ferhat, I. bs., Kuveyt: Dâru'l-Erkam, 1984, s. 36. (Metin şu şekildedir.)

Keza en-Neşr ya da diğer hiçbir klasik kaynakta ara med mertebelerini ifade etmek üzere ihdas edilen yeni kavramlar ve dahi hareke ölçüğünde biçilen süre ve dahi yapılan eşitlemeler hiçbir surette yer bulmamış olduğu halde bu eserlerden yapılan kimi aktarımlarda sanki klasik kaynaklarda da bu terim ve ihdas edilen karşılıkları aynıyle vakiymiş gibi bir sorunlu ima oluşturulmaktadır. Mesela;

“İbnü'l-Cezerî Tayyibetü'n-neşir'de medd-i muttasıl mertebelerini erbaa meratib sistemine göre açıklar ve kurraya göre şöyle tanzim eder:

1. İmam Nâfi‘:

a. Kâlûn: Üç meretebe uygular. Fuveyka'l-kasr (3 hareke), tevassut (4 hareke) ve tûl (6 hareke).....

5. İmam ‘Âsım: Üç meretebe uygular. Tevassut, fuveyka't-tevassut (5 hareke) ve tûl.” (Bkz. Tebliğ, s. 14-15.) de olduğu gibi.

Bu durum da tebliğde var olan klasik kaynaklardan bilgi aktarımı sadedinde tebliğde gözlemlenen bir başka sorun olarak ifade edilmelidir.

Son tahlilde müzakerenin itmamı açısından şu belirleme de önem arz etmektedir: Tebliğde de açıklıklarla karşılığını bulduğu üzere gerek kavramsallaştırma düzeyinde gerekse hareke merkezli ölçülendirme sadedinde bu sunulan teorinin en açık ve en muhkem kaynağı Abdülfettah es-Seyyid Acemî el-Mersafî merhumun kaleme aldığı Hidâyetü'l-karî ilâ tecvîdi kelâmi'l-Bârî¹⁷ isimli telifi olarak görünmektedir.

3- Bu sayılanların Dışında Müellifin Serdettiği Ama Bizim Katılamadığımız Bazı Tespitler

-Kanaatimizce Sultan Bayezid’in gereksiz bir iddialaşma uğruna Ankara Savaşına sebebiyet verdiği. eleştirisi şayet mevzu Kur’an ve ilm-i Kıraat ise İbnü'l-Cezeri gibi bu topraklara adeta bahar getiren bir üstadı bize kazandırmış olmasının hatırına en azından İbn Cezeri konulu bir tebliğde yer almaması gereken bir değerlendirmedir. Nitekim bu konu haddi zatında tarihi verilerden hareketle çok farklı değerlendirmelerin yapıldığı bir ihtisas alanına ait bir tartışmanın parçasıdır.¹⁸

-Keza tebliğin 4. Sayfasında yer alan “Uygulamada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da şudur: Bir harekenin telaffuz süresi, okuyuş hızıyla orantılı olarak değişkenlik gösterir. Hızlı okuyan birinin harekesiyle yavaş okuyan birinin harekesinin aynı olmadığı kesindir.¹⁰ Bu duruma bağlı olarak değişen

فصل: [في أن المد لا يُحصَر وأن تقديره بالألفات للتقريب على

المتدئين]

والتقدير عندنا للمد بالألفات، إنما هو تقريب على المتدئين، وليس على الحقيقة لأن المد إنما هو فتح الفم بخروج^(٣) النفس مع امتداد الصوت، وذلك قَدْرٌ لا يعلمه إلا الله ولا يدري قَدْرَ الزمان الذي كان فيه المد للحرف ولا قَدْرَ النفس الذي يخرج مع امتداد الصوت في حيز المد إلا الله تعالى .

فمن ادعى قدراً للمد حقيقة فهو مدّعي علم الغيب، ولا يدّعي ذلك من له عقل وتمييز^(٤). وقد وقع في كتب القراء التقدير بالألف والألفين والثلاثة — على التقريب^(٥) — للمتعلمين. ألا ترى أنهم حين أرادوا التحقيق للمد ذكروا أنه لا يحكمه إلا المشاهدة. وقسمه بعضهم على خمس رتب، وعلى أربع رتب وبعضهم على ثلاث رتب .

¹⁷ Bu teorinin hemen hemen bütün unsurlarıyla birlikte yer aldığı bölüm için bkz. Abdülfettah es-Seyyid Acemî el-Mersafî, Hidâyetü'l-karî ilâ tecvîdi kelâmi'l-Bârî, Mektebetü Tayyibe, Medine ts., s. 275 vd.

¹⁸ Mesela çok farklı bir değerlendirme için bkz. Ziya Nur Aksun Osmanlı Tarihi, Ötüken Yay., c. 1, s. 79 vd.

şey harcanan süredir, ölçü ise değişmemektedir. Tahkik'ten hadr'e doğru artan tilavet süratiyle orantılı olarak med ölçülerini küçültenler aslında kıyasî bir süre azalmasını kastetmektedirler. Medlere takdir edilen ölçülerin sürate bağlı olarak gerçek anlamda değiştirilmesi gerekseydi, medd-i tabii ölçüsünün de aynı mantıkla azaltılmasından bahsedilirdi. Ama görüyoruz ki, medd-i tabii ölçüsü her halukârda bir elif'ten aşağı düşmemektedir.” Şeklindeki tespitlerin de tartışılması gerektiği bir kanaat olarak aktarılmalıdır. Nitekim yazrında son cümle olarak yer verdiği üzere bazı asli ölçülerin hiçbir surette değişmesi, başka bir ifadeyle okuyuş hızına göre azalıp çoğalması en azından teorik düzeyde mantıken mümkün görünmemektedir. Çünkü mevzu bahis olan adı üzerinde diğer bütün ölçülere temel teşkil eden asli ölçüdür. Asli med, harekenin ölçüsü, ğunnenin hakkı gibi.örnek verebileceğimiz asli ölçüler okuyuş hızına göre değişebilirse şayet bu ölçülere göre takdir olunan başka hiçbir ölçünün de sabitesi kalmayacağından teorik olarak bu tespitin geçerli bir tespit olamayacağı hazirunun değerlendirmesine arz olunur.

SONUÇ

Kanaatimizce tebliğde dile getirilen teori tespit edebildiğimiz kadarıyla nesnel kriterlere dayanmadığı gibi klasik kaynaklarca da temellendirilemeyecek bir savdan ibaret görünmektedir. Ayrıca yapılan incelemede tebliğin teklif ettiği bu yeni sistemin; kendileri de klasik kaynaklara yaslanmayan bazı muasır eserlerin safahatı da net olmayan içtihadî çıkarımlarına yaslı bir teori olduğu tespit edilmiştir. Dahası bu teorinin amaçlandığı üzere ittifakı değil yeni bir takım ihtilafı üretme potansiyeline sahip bir içerik arz ettiği bir olarak arz olunur.